

TÜRKİYE’DE TARIMSAL İŞLETMELERİN COĞRAFI DAĞILIŞI (2007)

Geographical Distribution Of Farming Enterprises In Turkey (2007)

Yrd.Doç.Dr. Barış TAŞ*

Özet

Tarımsal potansiyelin oldukça yüksek olduğu Türkiye’de tarım, maalesef hak ettiği konumda değildir. Tarıma yönelik radikal adımların atılması ve uygulanabilir planlar hazırlanması, Türkiye’de tarım sektörünün gelişmesine yardımcı olacaktır. Tarıma yönelik planların, tarımsal işletmeleri de içerecek şekilde hazırlanması bir zorunluluk durumundadır. Tarımsal işletmelerin mevcut durumunun iller ve bölgeler düzeyinde tespit edilmesi, hazırlanacak planlara temel oluşturacaktır. Bazı il idari alanlarında işletme sayıları fazla iken bazı illerde azdır. Benzer şekilde tarım alanlarının kapladıkları alanlar da farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıkların ortaya çıkmasında coğrafi, sosyo-ekonomik ve yasal faktörler rol oynamaktadır. Farklı büyüklüğe sahip işletmelerin belirli bölgelerde yoğunlaştığı, belli bir büyüklüğün üstündeki işletmelerin de birkaç ilde toplandığı görülmektedir. İl idari alanlarının sahip oldukları doğal koşullar ve yüzölçümleri de, tarım alanlarının ve işletme sayılarını belirleyebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, tarım işletmeleri, coğrafi dağılışı.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. e-posta: baristas@aku.edu.tr

Abstract

Unfortunately, farming is not in the position which is deserved by farming in Turkey. Radical stages and applicable plans will be helpful for developing farming sector in Turkey. The plans about farming should be prepared for containing or including farming sectors. If The existing condition of farming enterprises should be determined in the level of prominence and regions. It would be a base for plans which will be prepared. While the number of enterprises are high in managerial area, it is low in some managerial area. Similarly, the areas which are covered by agricultural areas can indicate diversities. Geographical, socio-economical and legal factors play an important role in terms of appearing these diversities. It is seen that enterprises which have different importance, intensify in some regions. On the other hand, it is also seen that enterprises which are above particular largeness or importance, intensify in several prominence. Apart from this, natural conditions and square measure of managerial area of prominence can determine the number of agricultural area and enterprises.

Keywords: Turkey, agricultural enterprises, geographical distribution.

1. Giriş

Türkiye’de arazi mülkiyeti, özellikle tarım arazilerinin mülkiyet durumlarına ilişkin pek çok sorun bulunmaktadır. Tarım topraklarının mülkiyetine ilişkin düzenlemeler 17.2.1926 tarih ve 743 sayılı Medeni Kanunun taşınmaz mülkiyet kapsamında ele alınmıştır. Bu yasa 22.11.2001 tarihinde 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu adı ile yenilenmiştir. Ancak taşınmaz mülkiyetin düzenlenmesinde ilk yasaya göre fazla bir değişiklik de olmamıştır (Gün ve Eraktan, 2005: 1197). 1926 yılında çıkartılan yasa ve bu yasanın çok az bir değişiklikle 2001 yılında yeniden düzenlenmesi, tarım topraklarının mülkiyet sorununun çözümüne katkı sağlamamıştır. Geniş kapsamlı yapılacak toprak reformu ve bu reformun kanun ve yasalarla desteklenmesi, tarım arazilerinden daha verimli şekilde yararlanılmasına olanak sağlayacaktır. Geniş kapsamlı bir tarım reformu ve tarımsal planlama yapılabilmesi için ise öncelikle tarım arazilerinin mevcut durumlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile amaçlanan, tarım alanlarının mülkiyet yapısıyla yakından ilişkili olan tarımsal işletmelerin Türkiye’deki mevcut durumunu tespit etmek ve gelecekte yapılacak planlama çalışmalarına katkı sağlamaktır.

Tarım, insanoğlunun yeryüzündeki en eski ve önemini hiç yitirmeyen ekonomik faaliyeti durumundadır. Tarım dar anlamda, toprakların verimli bir biçimde işletilmesini içeren bütün etkinlikler olarak tanımlanırken geniş anlamda, bitkisel ve hayvansal ürünlerin yetiştirilmesi amacıyla yapılan bütün faaliyetler olarak tanımlanabilir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003: 245). Tarımsal faaliyetler sonucunda yetiştirilen ürünler insan tarafından doğrudan tüketilebildiği gibi çeşitli sanayi kollarında hammadde olarak kullanılabilir. Bu bağlamda tarım, insanın hayatını sürdürebilmesi için hayati bir önem taşımaktadır.

Türkiye, tarımsal potansiyelin oldukça yüksek olduğu bir ülke durumundadır. Gerek Cumhuriyet öncesinde, gerekse Cumhuriyet sonrasında Türk halkının en önemli geçim kaynağı durumunda olan tarımsal faaliyetler, ülke ekonomisinde de önemli bir yere sahiptir. Türkiye’nin sahip olduğu doğal koşullar, tarımsal potansiyelin yükselmesinde önemli bir paya sahiptir. İklim, toprak, jeomorfolojik yapı gibi fiziki coğrafya unsurları yanında nüfus ve kültürel yapı gibi beşeri coğrafya unsurları da Türkiye’deki tarımsal potansiyelin yükselmesinde etkili faktörlerdir. Tarımsal üretimin gerçekleştiği tarım arazileri (tarımsal işletmeler) ise Türkiye’de farklılıklar gösterebilmektedir. Kıyı kesimler ile iç kesimler, batı ile doğu ve kuzey ile güney kesimler arasında bu farklılaşmalar dikkat çekici durumdadır. Özellikle tarım arazilerinin genişlediği alanlar ile daraldığı alanlar arasındaki doğal ve beşeri ortam farklılıkları, tarımsal işletmelerin durumunu ve dağılışını da etkilemektedir.

Bu çalışmada Türkiye’deki tarım işletmelerinin büyüklüğü ve tarım işletmelerinin sayısı, illere göre değerlendirilecektir. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)’ndan elde edilen tarım istatistiklerinden faydalanılmıştır. İstatistiksel verilerin iller bazında toplanması ve sunulması, çalışmanın da iller bazında ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (İl ve İlçe Tarım Müdürlükleri ile birlikte), Türkiye’de tarımsal üretime ilişkin verilerini toplayan ve yayımlayan kuruluş durumundadır. Her ne kadar bu kuruluşlara ait istatistik verilerinin doğruluğu tartışmalı olsa da, bu veriler dışında verinin

bulunmaması, mevcut verilere göre analizler ve değerlendirmeler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu ve buna benzer konulara ilişkin verilerin güvenilir ve doğru olması, yapılan veya yapılacak çalışmaların rasyonelliğini artıracaktır.

2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Tarımsal faaliyetten söz edebilmek için söz konusu faaliyetin gerçekleştirileceği alana ihtiyaç vardır. Diğer bir ifadeyle tarım, uygun arazi parçaları üzerinde gerçekleşen bir ekonomik faaliyettir. Tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği topraklar ise yeryüzünün en önemli kaynağı durumundadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 132). İnsanoğlunun yeryüzünde yaşamını sürdürebilmesi için mutlaka tarımsal üretime ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya nüfusunun sürekli artması ise, tarım ürünlerine olan talebin de sürekli artmasına neden olmuştur. İnsan-doğal ortam ilişkilerini konu edinen coğrafya, tarımsal faaliyetleri de yakından inceleyen bir bilimdir. İnsanın yaşadığı çevrenin doğal ve beşeri koşulları ile tarımsal üretim arasındaki ilişkiler, coğrafyanın (ziraat coğrafyasının) önemli bir amacı ve hedefidir (Doğanay, 2007: 8). Bu bakımdan tarım, ekonomik coğrafya içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zaman içerisinde pek çok aşama geçirmiş olan tarımsal faaliyetler, teknolojik gelişmelerden fazlasıyla etkilenmiştir. Zira gelişen üretim teknikleri, sulama yöntemleri, tohum ıslahı, makine kullanımı gibi teknolojik gelişmeler, tarımsal faaliyetlere de yansımış, tarımsal üretim sürekli artış göstermiştir. Ancak tarımsal üretimdeki bu artış, son yıllarda kendini gösteren küresel iklim değişikliklerinden etkilenmiş ve global tarım üretiminde düşüşler gözlenmiştir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003: 255).

Üretim faktörlerini kullanarak; bitkisel ve/veya hayvansal ürünlerin üretimi için tarımsal faaliyet yapan ve işletme içerisinde tarımsal ürünlerin üretimden sonra, koruma ve/veya işlenmesini yaparak; mamul veya yarı mamul hale getirmeye yönelik ekonomik faaliyette bulunan işletmeler, tarımsal işletme olarak tanımlanabilir (Resmi Gazete, Sayı:25005, 26.01.2003). Tanımdan da anlaşılacağı üzere tarımsal işletmeler, birer ekonomik birim durumundadırlar. Diğer bir ifadeyle tarımsal işletmeler ile sanayi işletmeleri ya da ekonomik getiri sağlayan diğer işletmeler, yasal olarak aynı konumdadırlar. Tarımsal işletmeler, sadece tarımsal üretim yapmazlar, hayvancılık faaliyetleri de tarımsal işletmelerde gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Bununla birlikte tarımsal işletmelerde araziyi kullananların sahiplik durumu da değişim gösterebilmektedir. Tarım arazileri; kiracılık, yarıkiracılık, ortakçılık şeklinde de işletilebilmektedir. Tarımsal üretim yapılan en küçük arazi parçası da, çiftçilere ait çok geniş araziler de birer tarım işletmesi durumundadırlar. Yani tarım arazilerinin büyüklük durumu, tarımsal işletmeleri kanuni olarak etkilememektedir. Tarımsal işletmelerde en önemli unsur, tek yönetimin varlığıdır. Tek yönetim, bir birey ya da hane halkları; bir kooperatif, şirket ya da devlet kurumu gibi tüzel kişilerden oluşabilmektedir.

Tarımsal işletmelerde mülkiyet durumu da önemli bir husustur. Tarımsal nüfusun tarım toprakları üzerindeki dağılımı ve mülkiyet ilişkileri verimli bir işletmeciliğin temelini oluşturmaktadır. 1961 ve 1981 anayasalarında, toprak mülkiyetine ilişkin maddelere yer verilmiştir. 1982 anayasasında yeterli toprağı olmayan veya topraksız olan çiftçiye toprak sağlanması ön görülmüş ancak toprağın bölünmesi ve devredilmesini, miras hukuk hükümleri dışında yasaklanmıştır (Doğanay, 2007: 69). Tarımsal yapının diğer bir sorunu

tarım işletmelerinin küçük ve çok parçalı bir yapıya sahip olmalarıdır. Tarım işletmeleri; artan nüfusun tarımda kalması, tarım topraklarının mirasçılar arasında eşit paylaşımını düzenleyen yasal sistem, tarım topraklarının alım satımında yasal bir denetimin olmayışı nedenleri ile ufalanmakta ve küçülmektedir (Gün, 2006: 35). Arazi toplulaştırılması, yani konsolidasyon Türkiye tarımı için büyük ihtiyaç durumuna gelmiştir. Çünkü, tarım arazilerinde parsel büyüklükleri, verimliliği yitirmiştir. Verimli bir tarımsal etkinlik için, tarım arazisinin parsel büyüklüğü, 2 ha.dan az olmamalıdır. Bunun 1.5 ha.ın altına düşmesi halinde, makine ve ekipman kullanımının rantabl olmadığı anlaşılmıştır. Ancak tek parselden oluşması kaydıyla tarlaların, 4.5 ha., maksimum 4-5 ha.ı bulması ve uzunluğunun genişliğine oranının 1/5 katını bulması, tarımda verimliliğin maksimum düzeye ulaşması anlamına gelir. Tarlalar, bu büyüklükten fazla olmamalıdır (Doğanay, 2007: 70).

Çalışmada kullanılan kavramlardan biri de “tarımsal işletme yoğunluğu” dur. Tarımsal işletme yoğunluğu, nüfus yoğunluğu hesaplamalarına benzer şekilde, herhangi bir idari üniteadaki toplam tarım arazisinin tarımsal işletme sayısına oranlanması ile elde edilir. Tarım arazilerinin, mülkiyet durumlarına göre işletme sayıları artıp azalabilmektedir. Tarımsal işletmelerin yoğunlukları, tarım arazilerinin genişliğine ve o tarım arazisi üzerindeki işletme sayısına göre değişiklik göstermektedir. Söz gelimi 100 dekarlık tarım arazisi üzerinde bir yerde 20 tarım işletmesi bulunurken yine 100 dekarlık tarım arazisi üzerinde başka bir yerde 80 tarım işletmesi bulunabilmektedir. Tarımsal işletme yoğunluğu azaldıkça, tarım arazilerinde parçalanmışlık da azalırken aksi durumda artış gözlenmektedir.

3. Yöntem

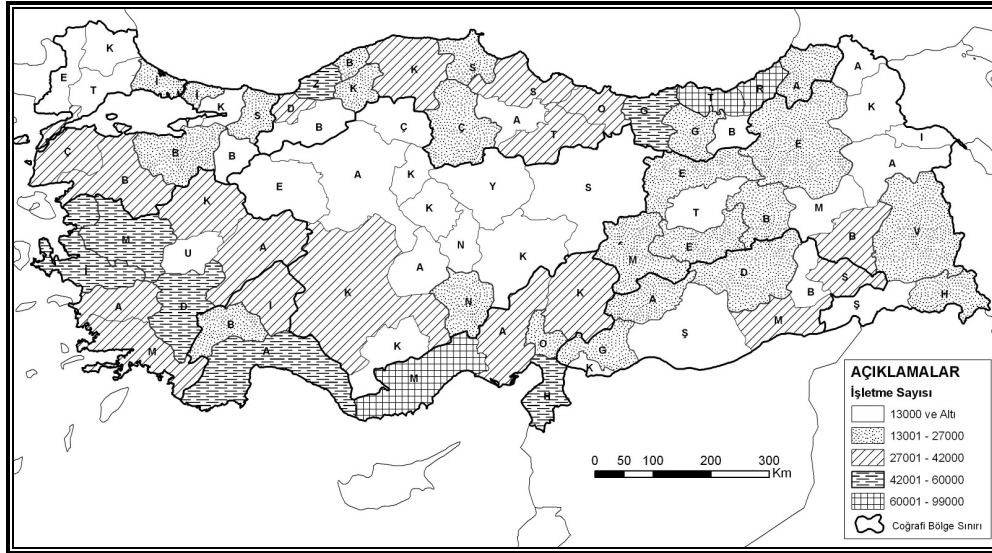
Çalışmada işletme büyüklükleri, dekar bazında 4 grupta toplanarak değerlendirilecektir. 9 dekarın altındaki işletmeler bir grup, 10-49 dekar arasındaki işletmeler bir grup, 50-199 dekar arasındaki işletmeler bir grup, 200 dekar ve üzerindeki işletmeler ayrı bir grup olarak ele alınacaktır. 50 dekarın altındaki işletme sayılarının ve bunların kapladığı alanın fazla olmasından ötürü, 50 dekarın altındaki işletmeler; 9 dekarın altı ve 10-49 dekar olarak 2 ayrı gruba ayrılmıştır. Böylece işletme büyüklükleri ile işletmelerin kapladıkları alan arasındaki ilişkiler daha kolay bir şekilde ortaya konabilecektir. 200 dekarın üzerinde genişliğe sahip tarım işletmelerinin rakamsal olarak düşük düzeyde olması nedeniyle, 200 dekar ve üzerinde genişliğe sahip tarım işletmelerinin tek bir grupta toplanmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye’deki tarımsal işletme sayılarının ve tarım arazilerinin dağılışı.

	İşletme Sayısı	İşletme Sayısı (%)	Toplam Tarım Arazisi (da)	Tarım Arazisi (%)
9 da ve Altı	468467	15,5	2094240	1,5
10-49 da	1490656	49,5	29681286	20,5
50-199 da	887412	29,5	64349262	44,5
200 da ve Üzeri	175592	5,5	47709075	33,5
TOPLAM	3022127	100	143833863	100

Kaynak: TÜİK, 2008

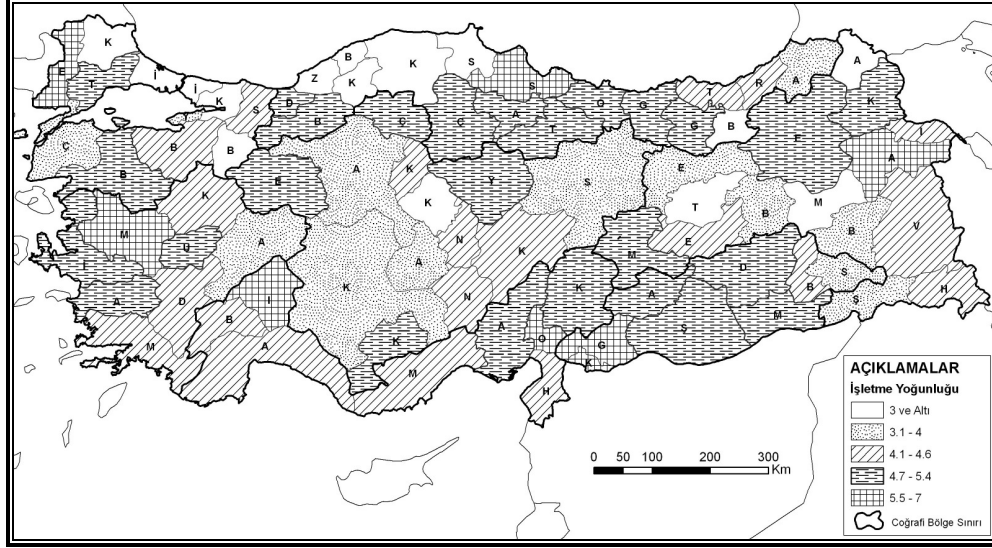
Çalışmada işletme büyüklükleri, mülkiyet durumuna göre ele alınmıştır. Yani her bir gruptaki tarım arazileri, mülkiyet bakımından işletme niteliği taşıyan tarım arazilerinden oluşmaktadır. Her bir grupta, belirli bir şirket, kamu kuruluşu ya da şahsa ait olan işletme sayıları verilmektedir. İşletme sayılarının illere göre durumu tespit edilip dağılışı, iller ölçeğinde ortaya konulacaktır. Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilen veriler kullanılarak CBS (ArcGIS 9.2 yazılımı) yardımıyla veri tabanı oluşturulmuş ve haritalar üretilmiştir. Tarımsal işletmelerin coğrafi bölgelere göre dağılışı da belirlenmek istenmiştir. Ancak istatistiksel verilerin il bazında oluşu ve coğrafi bölge sınırları ile il sınırlarının örtüşmemesi nedeniyle, il merkezi hangi bölgede ise ilin tamamının o bölgede yer aldığı varsayılmıştır. İstatistiksel verilerin il bazında olmasından ötürü, illerin diğer coğrafi bölgelere taşınan kısımları göz ardı edilmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de 9 dekar ve altındaki işletme sayılarının illere göre dağılışı

4. 9 Dekar ve Altındaki İşletmeler

Türkiye’deki toplam tarım arazilerinin yaklaşık %1.5’i 9 dekar ve altındaki tarım işletmelerinden oluşmaktadır. Toplam tarımsal işletmelerin ise yaklaşık %15.5’i 9 dekar ve altında yer almaktadır (Çizelge 1).

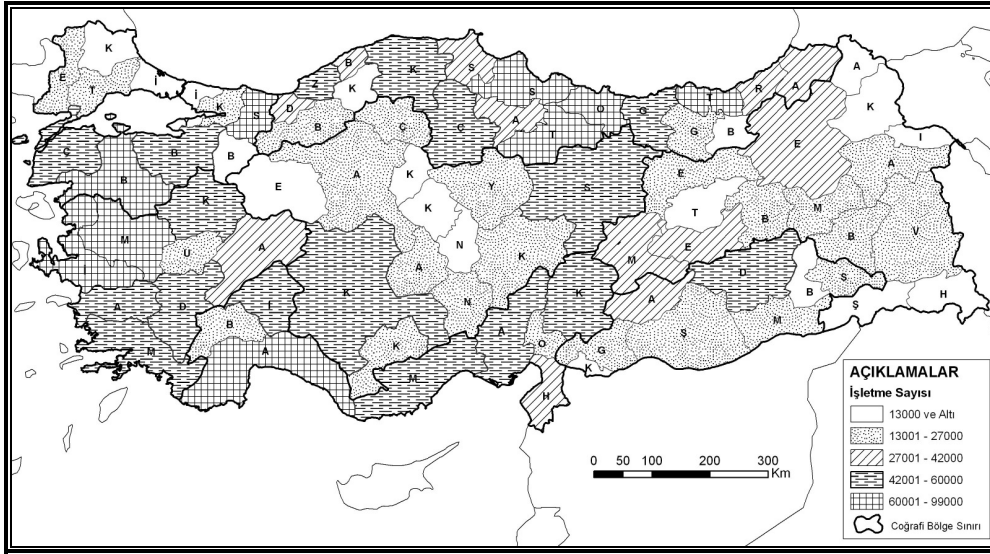
Şekil 2. Türkiye’de 9 dekar ve altındaki işletme yoğunluklarının illere göre dağılışı

9 dekar ve altındaki işletme sayılarının dağılışı incelendiğinde, Mersin, Trabzon ve Rize illerinin Türkiye’de ilk sırada yer aldıkları görülür (Şekil 1). Bu illeri Antalya, Muğla, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Zonguldak ve Giresun illeri takip eder. Güneydoğu, Doğu ve Orta Anadolu bölgelerinin neredeyse tamamında 9 dekar ve altındaki işletme sayılarının çok düşük olduğu göze çarpar. Bu illerdeki mülkiyet durumlarının çeşitlilik göstermesi, böyle bir dağılışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle tarım arazilerinin genişliği ya da darlığı, işletme sayılarını fazlaca etkilememiştir. 9 dekar ve altındaki işletme yoğunlukları bakımından ise Gaziantep, Kilis, Osmaniye, Edirne, Samsun, Manisa ve Ağrı illeri ön plandadır (Şekil 2). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerde tarımsal işletme yoğunluklarının yüksek olması, işletme sayılarının tarım arazilerine oranla düşük olmasından; diğer illerde ise tarım arazilerinin geniş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira Gaziantep, Osmaniye ve Ağrı illerinde işletme sayılarının düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Şekil 1).

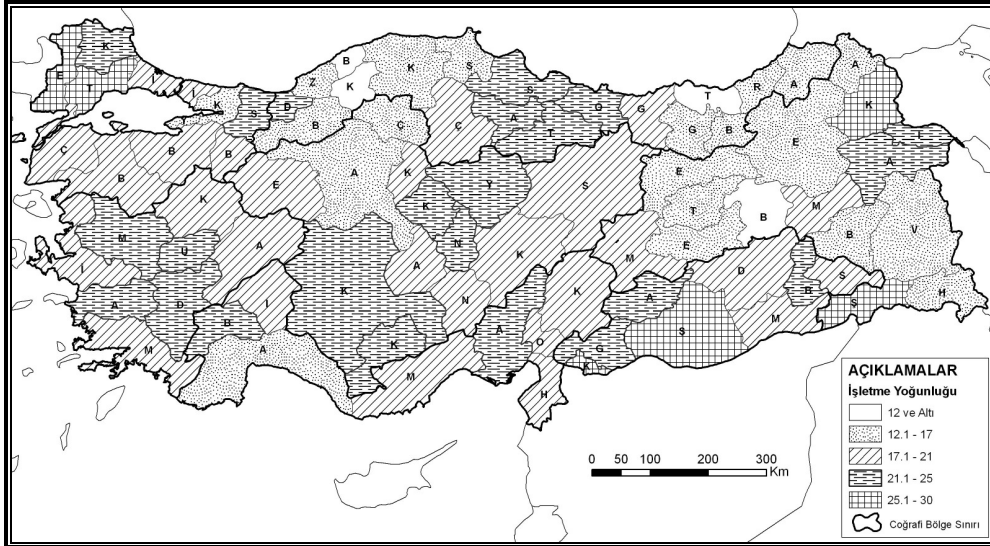
5. 10-49 Dekar Arasındaki İşletmeler

10-49 dekar arasında büyüklüğe sahip tarım arazileri, Türkiye’deki toplam tarım arazilerinin yaklaşık %20’lik bölümüne karşılık gelmektedir (Çizelge 1). Türkiye’de 3022127 adet toplam tarımsal işletmenin 1490656’sı yani yaklaşık %50’si 10-49 dekar büyüklüğe sahiptir. Bu gruptaki işletmeler, tüm coğrafi bölgelerimizde yer tutarlar. Ancak Karadeniz, Akdeniz ve Ege bölgelerinde 10-49 dekar arasındaki işletme sayılarının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu gözlenir. İzmir, Manisa, Balıkesir, Antalya, Sakarya, Samsun, Ordu, Tokat ve Gümüşhane illerinde ise 10-49 dekar büyüklüğündeki işletme sayılarının oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Ordu, Sakarya ve Samsun illeri, Türkiye Fındık üretiminde ön plana çıkmaktadırlar (Zaman, 2004: 71). Özellikle Ordu ilindeki tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunda fındık yetiştirilmektedir. İşletme yoğunluğu bakımından ise oldukça farklı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3. Türkiye’de 10-49 dekar arasındaki işletme sayılarının illere göre dağılışı

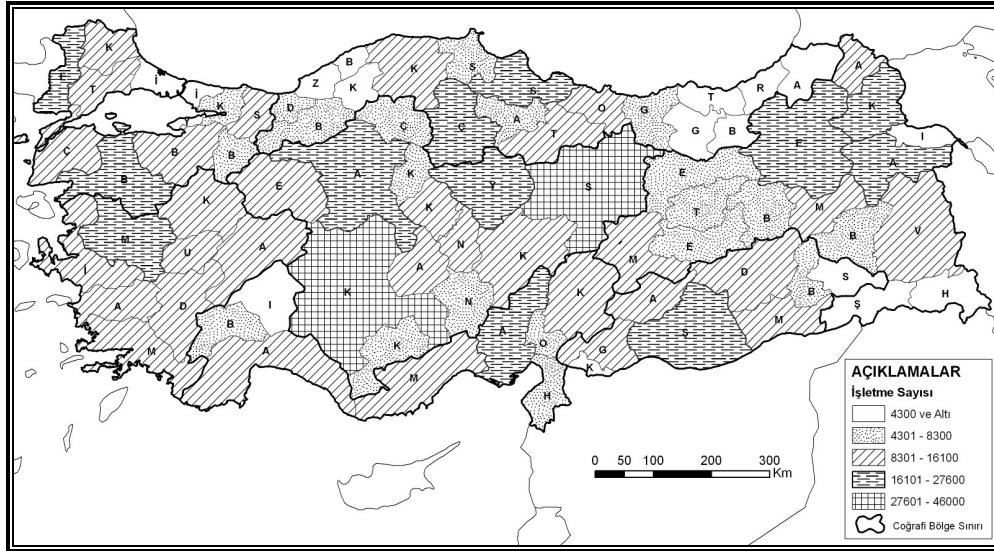

Şekil 4. Türkiye’de 10-49 dekar arasındaki işletme yoğunluklarının illere göre dağılışı

İşletme sayısı bakımından ön planda olan İzmir, Manisa, Balıkesir, Antalya gibi pek çok ilin yoğunluk bakımından düşük bir değere sahip olduğu görülür (Şekil 4). Buna karşın Tekirdağ, Edirne, Şanlıurfa, Şırnak, Kilis ve Kars illerinin işletme yoğunluğunun yüksek olduğu gözlenir. Bu durumun en önemli nedeni, söz konusu illerde 10-49 dekar büyüklüğe sahip tarım arazilerinin oldukça geniş, buna karşın bu araziler üzerindeki tarım işletme sayılarının düşük olmasıdır. Şanlıurfa ilinde “ortakçılık” ve “kiracılık” gibi farklı işletme tiplerinin bulunması ve arazi toplulaştırma faaliyetleri, bu gruptaki işletme sayılarının düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur (Benek, 2006: 77).

6. 50-199 Dekar Arasındaki İşletmeler

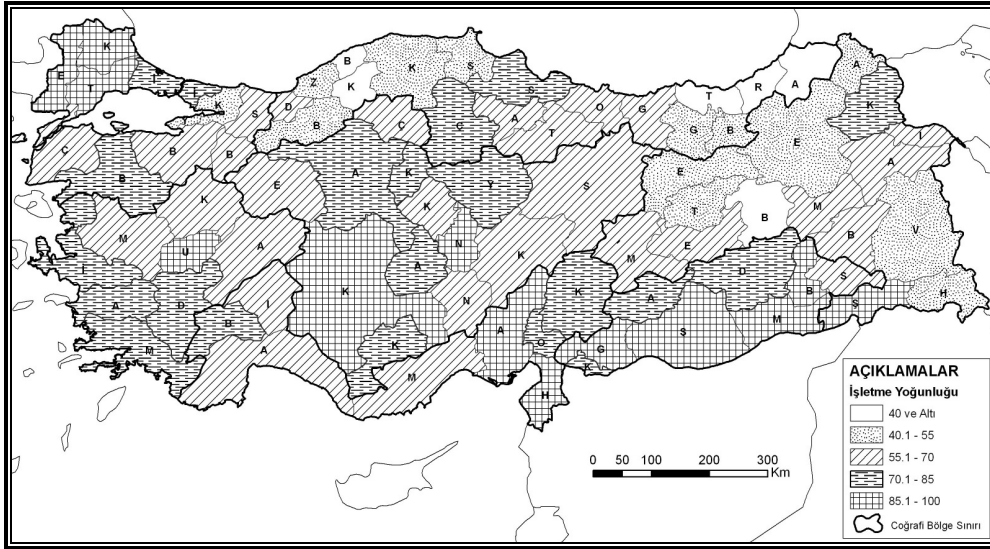
Türkiye’de 50-199 dekar büyüklüğündeki işletme sayısı 887412’dir. Başka bir deyişle 50-199 dekar büyüklüğündeki işletmeler, toplam işletme sayısının %30’u kadardır. Türkiye’deki toplam tarım arazilerinin ise yaklaşık %20’si 50-199 dekar büyüklüğündeki arazilerden oluşmaktadır(Çizelge 1).

Şekil 5. Türkiye’de 50-199 dekar arasındaki işletme sayılarının illere göre dağılışı

Bu gruptaki işletmeler, coğrafi bölgeler arasında homojen bir dağılış gösterirler. Orta Anadolu, Doğu Anadolu’nun kuzeydoğu kesimi (Erzurum-Kars bölümü) diğer bölgelere göre daha fazla işletmeye sahiptirler. Buna karşın kuzey Ege, Orta Karadeniz bölümü ile Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Şanlıurfa platosunun bulunduğu kesimler daha parçalı bir görünüm sergilemektedir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, istisnaları olmakla birlikte, yüzölçümünün büyük olduğu il idari alanlarında işletme sayısının arttığı, buna karşın yüzölçümünün küçük olduğu il idari alanlarında ise işletme sayısının azaldığı görülmektedir (Şekil 5). Bu bağlamda Konya ve Sivas illeri, 50-199 dekar büyüklüğündeki işletme sayısının en fazla olduğu iller durumundadır. Ayrıca Şanlıurfa, Ankara, Adana, Erzurum, Balıkesir, Manisa, Samsun, Ağrı, Kars, Çorum, Yozgat

ve Edirne illeri de bu gruptaki işletme sayılarının yüksek olduğu iller arasındadır. Adı geçen il idari alanlarının büyük bir bölümü, doğal şartların etkisine bağlı olarak tarımsal potansiyelin yüksek olduğu illerden oluşmaktadır. Samsun, Balıkesir ve Çorum illeri, Edirne’den sonra Türkiye’de çeltik üretiminin yüksek olduğu iller arasında yer almaktadır (Türkoğlu, 1999: 218). Samsun ve Adana illeri, mısır üretimi bakımından da Türkiye’de ilk sıralarda yer almaktadır (Koca, 2001: 206-207). 50- 199 dekar arasındaki işletmelerden Orta Anadolu bölgesinde bulunanlarda büyük ölçüde ekili tarım yapılmaktadır. Bu bölgemizdeki ekili alanların büyük çoğunluğu tahıl tarımına ayrılmış durumdadır (Yazıcı, 2002: 65).

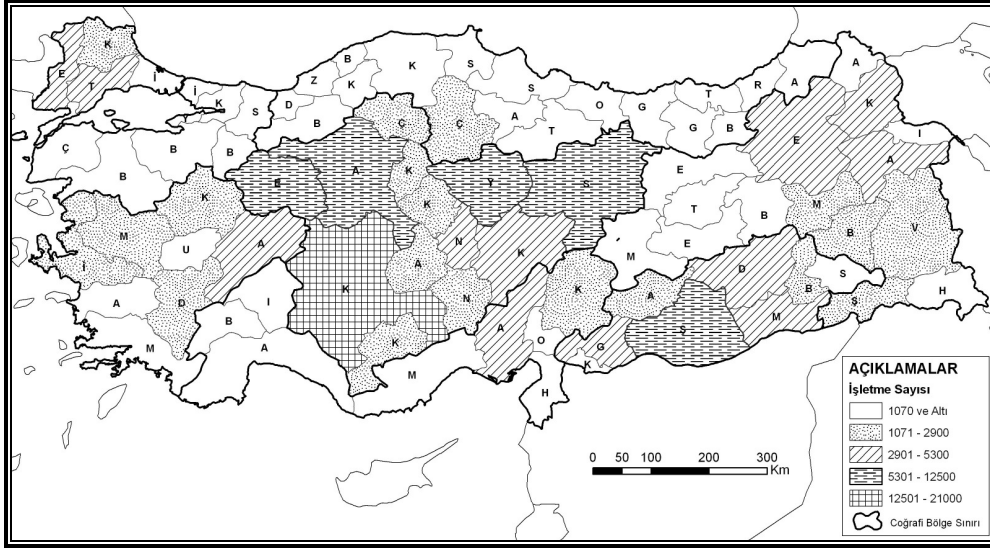
Şekil 6. Türkiye’de 50-199 dekar arasındaki işletme yoğunluklarının illere göre dağılışı

50- 199 dekar arasındaki işletmelerin yoğunluk bakımından dağılışı ise işletme sayısına göre dağılıştan büyük ölçüde farklıdır. Güneydoğu Anadolu bölgesi, Trakya bölümü, Hatay, Adana, Nevşehir, Konya ve Uşak illeri yoğunluğun yüksek olduğu alanlara karşılık gelirken Karadeniz (özellikle batı ve doğu Karadeniz) ve Doğu Anadolu (özellikle Erzurum-Kars ve Hakkari bölümleri) bölgeleri yoğunluğun düşük olduğu alanlardır. Orta Anadolu bölgesinin doğu kesimi, İç batı Anadolu ile Mersin ve Antalya illerinde ise ortalama bir yoğunluk durumu gözlenmektedir (Şekil 6). Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesinde tarım yapılabilecek nitelikteki arazilerin çok fazla yer tutmaması, yoğunluğun da düşük olmasına neden olmuştur. Yoğunluğun yüksek olduğu bölgelerde ise tarım alanları toplam alan içerisinde nispeten fazla yer tutmaktadır.

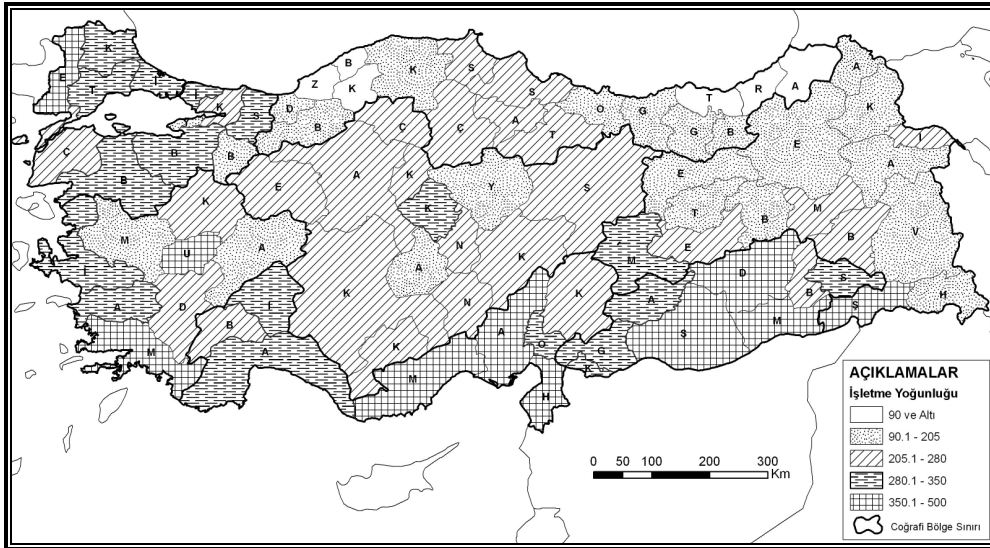
6. 200 Dekar ve Üzerindeki İşletmeler

Türkiye’de 200 dekar ve üzeri genişliğe sahip işletme sayısı oldukça azdır. Toplam işletmelerin yaklaşık %6 kadarı 200 dekar ve üzeri genişliktedir. Buna karşın 200 dekar ve üzerindeki işletmelerin kapladığı alan oldukça fazladır. Türkiye’deki toplam tarım

arazilerinin yaklaşık %33 kadarı 200 dekar ve üzerindeki tarım işletmelerinden oluşmaktadır (Çizelge 1). Türkiye’de 200 dekar ve üzeri büyüklükteki tarım işletmeleri belirli bölgelerde kümelenmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Türkiye’de 200 dekar ve üzerindeki işletme sayılarının illere göre dağılışı

Şekil 8. Türkiye’de 200 dekar ve üzerindeki işletme yoğunluklarının illere göre dağılışı

Bu grupta işletme sayılarının arttığı yerler, Türkiye’nin tarımın yoğun şekilde yapılabileceği plato alanlarına karşılık gelen yerlerdir. Orta Anadolu bölgesinde Konya, Ankara, Eskişehir, Yozgat ve Sivas; Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şanlıurfa ili ve çevresi; Doğu Anadolu bölgesinde Erzurum, Kars ve Ağrı; Marmara bölgesinde Edirne ve Tekirdağ illeri bu gruptaki işletmelerin kümelendiği iller durumundadır. Ankara, Konya ve Eskişehir illeri, tahıl tarımı yanında şeker pancarı üretiminde de Türkiye’de ön sıralarda yer alırlar (Özçağlar, 1992: 40). Karadeniz bölgesinde ise yok denecek kadar az sayıda 200 dekar ve üzeri tarım işletmesi bulunmaktadır. Tarım alanlarının yüzölçümü içinde geniş yer tuttuğu, hakim ekonomik faaliyetin tarım olduğu illerde genel olarak 200 dekar ve üzeri işletme sayısı artmaktadır. İşletme yoğunluğu bakımından ise, daha homojen bir dağılıştan söz etmek mümkündür (Şekil 8). Türkiye’nin güney ve batı kesimlerindeki iller ön plandadır.

Kabaca Güneydoğu Anadolu bölgesindeki alçak plato alanları, Akdeniz ve Ege bölgelerinin kıyı kuşağı ile Marmara bölgesi, işletme yoğunluğunun yüksek olduğu illerdir. Yoğunluğun yüksek olduğu illerde tarım arazileri (istisnalar olmakla birlikte) geniş yer kaplamakta, buna karşın işletme sayıları düşük düzeyde kalmaktadır. Bu durum yüksek yoğunluk değerlerinin çıkmasına neden olmuştur.

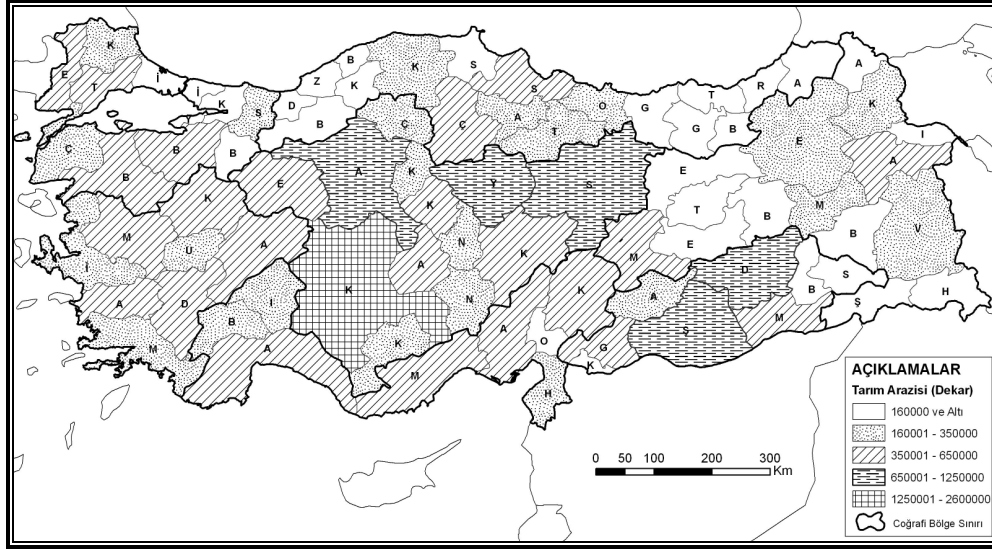
7. Bulgular

Türkiye’de tarımsal işletmelerin (rakamsal olarak) yaklaşık %80’i 10-199 dekar büyüklüğündedir. İşletme büyüklükleri üzerinde pek çok faktör etkili olmaktadır. Coğrafi unsurlar da işletme büyüklüklerinde etkili olabilmektedir. Genel olarak geniş ova ve plato alanlarının bulunduğu yerlerde, işletme büyüklükleri artarken arazinin engebeli, dağlık ve yükseltinin fazla olduğu alanlarda işletme büyüklükleri azalmaktadır. Orta Anadolu, Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri işletme sayılarının oldukça yüksek olduğu bölgeler arasındadır. İl bazında değerlendirme yapılacak olunursa, Konya’nın en fazla işletme sayısına sahip il olduğu görülmektedir. Konya’yı Manisa, Balıkesir, Samsun, Sivas, Ordu, Trabzon, İzmir, Antalya ve Mersin illeri takip eder (Şekil 10). İşletme sayısının en az olduğu il ise Yalova’dır. Yalova’yı Kilis, Bayburt, Iğdır, İstanbul, Hakkari, Bilecik, Şırnak ve Tunceli illeri takip eder (Çizelge 2).

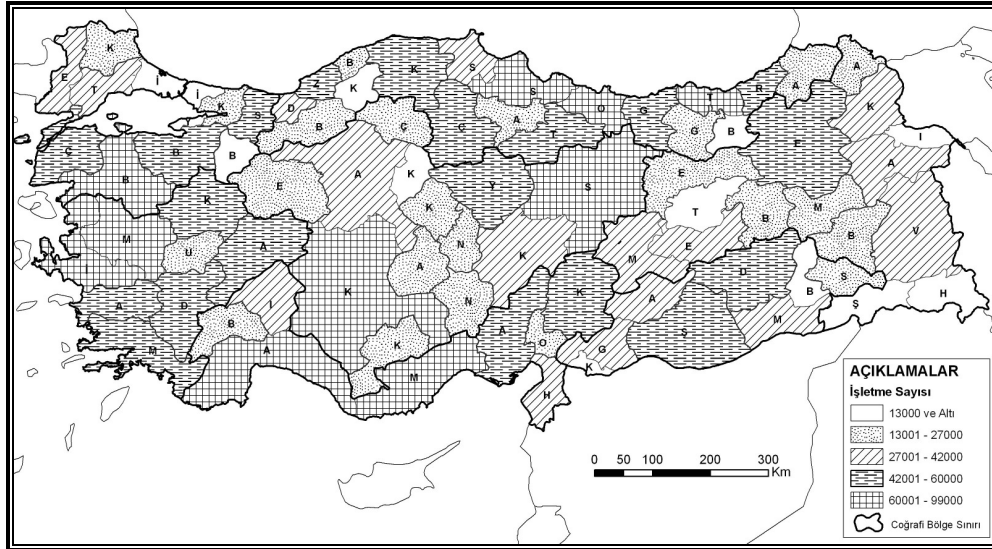
Çizelge 2. Türkiye’de tarımsal işletme sayısı en fazla ve en az olan 10 il.

İl Adı	İşletme Sayısı	İl Adı	İşletme Sayısı
Konya	98567	Yalova	5778
Manisa	94810	Kilis	7671
Balıkesir	89785	Bayburt	8766
Samsun	86128	Iğdır	9341
Sivas	77957	İstanbul	10429
Ordu	73762	Hakkari	10478
Trabzon	72546	Şırnak	11081
İzmir	72332	Bilecik	11182
Antalya	70888	Tunceli	12415
Mersin	70666	Kırıkkale	12962

Kaynak: TÜİK, 2008

Şekil 9. Türkiye’de tarım arazilerinin illere göre dağılışı

Şekil 10. Türkiye’de işletme sayılarının illere göre dağılışı

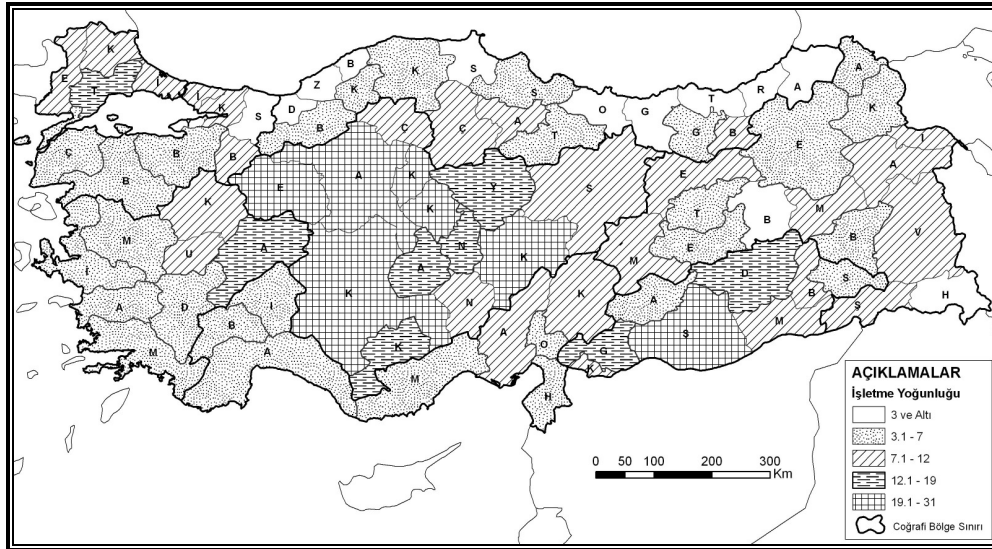
Türkiye’deki tarımsal işletme sayıları ile tarım alanlarının kapladıkları alanların dağılışı karşılaştırıldığında kabaca bir paralellikten söz etmek mümkündür. Yani tarımsal işletme sayılarının fazla olduğu yerlerde tarım alanlarının da geniş yer tuttuğu gözlenmektedir (Şekil 9-10). Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geniş plato alanları,

Türkiye’de geniş tarım alanlarına sahip yerlerdir. Buna karşın Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri ise tarım arazisinin çok az olduğu illerdir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Türkiye’de tarım arazisi en fazla ve en az olan 10 il.

İl Adı	Tarım Alanı (da)	İl Adı	Tarım Alanı (da)
Konya	2587504	Hakkari	6587
Ankara	1277991	Yalova	13007
Şanlıurfa	1184521	Bingöl	31644
Yozgat	811784	Artvin	32847
Diyarbakır	757603	Bartın	52734
Sivas	748954	Rize	55091
Kayseri	665817	Tunceli	60954
Afyon	631705	Karabük	70234
Çorum	612736	İğdır	78650
Adana	583041	Siirt	78733

Kaynak: TÜİK, 2008

Şekil 11. Türkiye’de işletme yoğunluklarının illere göre dağılışı

Toplam tarım arazilerinin işletme sayılarına oranlanmasıyla elde edilen işletme yoğunluğu ise, daha farklı bir görünüm arz eder. Türkiye genelinde işletme yoğunluğu değerlendirildiğinde, Orta Anadolu bölgesinin ön plana çıktığı görülmektedir (Şekil 11). Konya, Ankara, Eskişehir, Kırıkkale, Kırşehir, Kayseri ve Şanlıurfa illeri yoğunluğun yüksek olduğu iller durumundadır. Eskişehir, Kırıkkale ve Kırşehir illerinde yoğunluğun yüksek olması, tarım arazilerinin genişliğinden değil, bu illerde tarım arazilerine oranla

işletme sayılarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. En düşük yoğunluk değerlerine ise Karadeniz sahil kuşağındaki illerde rastlanmaktadır. Karadeniz sahil kuşağında yoğunluk değerlerinin düşük düzeyde olması, tarım alanlarının az yer tutmasından kaynaklanmaktadır. Zira özellikle Samsun, Trabzon ve Ordu illerinde işletme sayıları, oldukça yüksek düzeyde bulunmaktadır.

Sonuç

Türkiye’de tarım arazileri, işletme büyüklüklerine göre farklı özellikler göstermektedir. Coğrafi yapı ve sosyo-kültürel ortam yanında yasal düzenlemeler de işletme büyüklüklerinin farklılık göstermesine neden olmaktadır. Fiziki yapıyı değiştirmek mümkün olmadığından, planlama çalışmaları ve gerçekçi-uygulanabilir projeler üretilerek tarımsal yapının iyileştirilmesi mümkün olabilecektir. GAP, bu konudaki güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Ancak yasal düzenlemeler yapılmadan tarımsal işletmelerin parçalanmışlığına son vermek mümkün değildir. Bu bakımdan Türkiye’de yıllardır gerçekleştirilemeyen tarım reformu çalışmalarının başlatılması gerekmektedir. Tarım reformu çerçevesinde her bölgenin (ya da ilin) mevcut potansiyeli ve ihtiyaçları tespit edilerek planlama çalışmalarına başlanmalıdır. Tarımsal yapıya yönelik yapılan planlama çalışmalarında benzer nitelik gösteren alanlar (homojen alanlar) tespit edilebilir. Komşu homojen alanlar bir araya getirilerek homojen bölgeler tespit edilip planlamanın altyapısı hazırlanabilir. Bunun yanında özellikle tarım alanlarının planlanmasında sıklıkla kullanılan bir diğer metot ise SWOT analizidir. SWOT analizi ile planlaması yapılacak alanın güçlü ve zayıf yönleri ile alana ilişkin fırsat ve tehditler bir arada düşünülerek planlama önerileri geliştirilebilir (Halla,2007: 130-131).

Türkiye’de özellikle tarımsal verimin düşük olduğu alanlarda devlet desteğiyle modern işletmeler oluşturulabilir ya da mevcut işletmelerin gelişimine katkıda bulunulabilir. Potansiyelin yüksek ancak verim ve üretimin düşük olduğu Doğu Anadolu, Batı ve Doğu Karadeniz bölgelerinde uygulanabilirliği yüksek planlama çalışmaları ile tarımsal üretimin ve verimin artması sağlanabilir. Tarımsal üretime tıpkı sanayi üretimi gibi bakılmalı ve sanayi tesisleri gibi tarımsal işletmelerin de gelişimine yönelik birtakım tedbirler alınmalı ve gerekli teşvikler sağlanmalıdır. Türkiye’deki tarımsal işletmelerin gelecekte, şimdiki durumlarından çok daha iyi olabilmesi için tarıma yönelik teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Dünyanın zengin ve gelişmiş ülkelerinin neredeyse tamamında güçlü bir tarımsal yapının bulunduğu dikkate alınır, tarımsal üretim için son derece elverişli şartlara sahip olan Türkiye’nin ancak bu yolla kalkınabileceği ve zenginleşeceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Benek, S. (2006) “Şanlıurfa İlinin Tarımsal Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, S:67-91.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ.F. (2003) *Coğrafya’ya Giriş 2 Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, Aktif Yayınları, Erzurum.
- Doğanay, H. (2007) *Ekonomik Coğrafya 3 Ziraat Coğrafyası*, Aktif Yayınları, Erzurum.
- Gün, S., Eraktan, S. (2005) Tarımsal Mülkiyet Rejimi ve Vergilendirme, *Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Bildiri Kitabı*, 2.Cilt, s.1197-1207.
- Gün, S. (2006) “Tarımda Toprak Mülkiyet Yapısı ve İşletmelerin İyileştirilmesi”, *Türktarım Dergisi*, Sayı:171, S.34-37.
- Halla, F. (2007) “A SWOT analysis of strategic urban development planning: The case of Dar es Salaam city in Tanzania”, *Habitat International* 31, 130–142.
- Koca, H. (2001) “Türkiye Mısır Ekim Alanları ve Üretiminin Coğrafi Dağılışı”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:7, Sayı:5, S:193-222.
- Özçağlar, A. (1992) “Türkiye’de Şeker Pancarı Ekim Alanlarının Coğrafi Dağılışı”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:1, S:15-54.
- Resmi Gazete, Sayı:25005, 26.01.2003.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (1997) *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜİK (2008), İşletme Büyüklüğüne Göre Arazi Kullanımı.
- Türkoğlu, N. (1999) “Türkiye’de Çeltik Alanlarının Dağılışı”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:7, S:209-241.
- Yazıcı, H. (2002) *İç Anadolu Bölgesi Coğrafyası*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Zaman, S. (2004) “Türkiye’de Fındık Bahçelerinin Coğrafi Dağılışı ve Üretimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:9, Sayı:11, S:49-92.